

УДК 316.334

Г.В. СТАЛОВЕРОВА

## ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДЬНОГО КЛАСУ В СУЧАСНОМУ КИТАЇ

Сталовєрова Ганна Вячеславівна – доцент кафедри політології, соціології і права Національного університету водного господарства та природокористування, кандидат історичних наук (м. Рівне)

Розглядається проблема соціального розшарування і стратифікації у китайському суспільстві. Автором розроблена типологія класів у Китаї; значна увага приділяється причинам формування середнього класу, його чисельності і структурі.

**Ключові слова:** середній клас, проміжний середній клас, старий середній клас, новий середній клас, підприємницький клас, соціальне розшарування.

Рассматривается проблема социального расслоения и стратификации в китайском обществе. Автором разработана типология классов в Китае; значительное внимание уделяется причинам формирования среднего класса, его численности и структуре.

**Ключевые слова:** средний класс, промежуточный средний класс, старый средний класс, новый средний класс, предпринимательский класс, социальное расслоение.

The problem of social stratification and stratification is examined in Chinese society. An author is develop tipology of classes in China. Considerable attention is spared reasons of forming of middle class, his quantity and structure.

**Key words:** middle class, intermediate middle class, old middle class, new middle class, enterprise class, social stratification.

© Г.В. Сталовєрова, 2013

**Постановка проблеми.** Проблема формування нової соціальної структури суспільства, що трансформується, відноситься до числа найбільш складних у теоретичному плані і найменш вивчених проблем як наслідку реформ, які розпочалися в 80-х рр. ХХ ст. у Китаї. Актуальність проблеми аналізу середнього класу, який сформувався у Китаї за період реформ як основи тієї соціальної реальності, з якою доводиться сьогодні зіштовхуватися дослідникам, обумовлена перш за все тим, що епоха корінної ломки соціальної структури, яка існувала раніше, завершилася і настав час аналізу соціальних підсумків минулого періоду.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У соціологічній площині проблематика соціального розшарування і стратифікації, соціальної інтеграції і дезінтеграції у сучасному китайському суспільстві розглядалася авторитетними китайськими ученими (Лі Пейлінем, Лі Веєм, Фань Піном, Чен Гуанджином) та російськими науковцями (М.К.Горшкова, З.Т. Голєнкова, А.Ю. Чепуренком, Н.П. Нарбут, І.В. Троцуком). В українській соціологічній літературі практично відсутні спеціальні праці з даної проблематики.

**Мета дослідження.** Проаналізувати наступні аспекти середнього класу в сучасному Китаї: 1) формування середнього класу; 2) його чисельність і структуру.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Реформи, економічне зростання, процеси урбанізації в Китаї дали поштовх розвитку середнього класу. Незважаючи на дискусії про чисельність, структуру середнього класу, багато вчених, політиків і громадських діячів не сумніваються в його існуванні і вважають, що ця група у найближчі декілька років збільшить темпи росту. З одного боку, середній клас у Китаї тільки з'явився і його групові харак-

теристики і класові особливості тільки формуються, дослідникам важко дати його чітке визначення, зрозуміти, хто належить до середнього класу. З іншого боку, дослідники не встигають за його стрімким розвитком. Вони аналізують чотири аспекти середнього класу: 1) формування середнього класу; 2) визначення середнього класу; 3) його чисельність і структуру; 4) соціально-економічні характеристики і соціально-політичне становище [6, 258]. Ми ж зупинимось на причинах формування середнього класу, його чисельності і структурі.

Стрімке і стабільне економічне зростання у китайському суспільстві останніх років сприяв появі середнього класу в Китаї. У 1978 р. ВВП складав всього лише 364,5 млн. юанів, однак до 2006 р. ВВП зріс до 21,087 трлн. юанів, тобто майже в 58 разів. Середньорічний коефіцієнт приросту склав приблизно 10%. У 1978 р. дохід на душу населення у міських сім'ях складав усього 342,4 юаня, а в 2006 р. досяг 11759,5 юанів, тобто зріс у 34 рази [2, 117].

Зростання міського населення створило сприятливі умови для появи середнього класу. За останні 30 років чисельність міст стрімко зросла. Відбувалося стабільне зростання міського населення. У 1978 р. міське населення складало 173 млн. осіб, а в 2007 р. – вже 594 млн. осіб. Незважаючи на те, що урбанізація призвела до зростання міського населення, більшість громадян ще живе в селах. Згідно з даними останнього перепису населення Китаю, на кінець 2009 р. сільське населення склало 53,4% від загального числа жителів [2, 118]. Більшість сільських жителів має низький дохід, низький рівень культури і низьку якість життя. Через їх велику кількість частка середнього класу в населенні Китаю порівняно мала. До того ж, він в основному, зосереджений у містах.

Поширення вищої освіти і збільшення групи «білих комірців» також створили сприятливі умови для зростання середнього класу. Починаючи з 1980 р. чисельність осіб, які здобули вищу освіту, зросла. У 80-ті рр. ХХ ст. у Китаї серед осіб старших 18 років, тих, хто здобув вищу освіту, було всього 1%. У містах серед осіб старших 18 років тих, хто мав вищу освіту, було 11%. У 2005 р. їх частка збільшилася до 7 і 17% відповідно [5, 214]. З 1999 по 2005 рр. китайський уряд проводив політику «розширення можливостей вступу у вузи». Це привело до стрімкого зростання вищої освіти і відповідно чисельності студентів. Чисельність випускників середніх шкіл, які поступили у вищі навчальні заклади, збільшилася з 46,1% у 1998 р. до 83,4% в 2003 р. Кількість студентів університету зросла з 4,13 млн. в 1998 р. до 18,8 млн. у 2007 р. Частка молоді студентського віку, яка поступає до вузів, зросла з 10 до 23% [2, 120].

У той же час модернізація промисловості привела до помітного збільшення «білих комірців» у структурі зайнятості. У 1982 р. в Китаї було всього 7% осіб старше 18 років, зайнятих у цій сфері. Однак у 2005 р. їх частка зросла до 12%. Через велику міграцію у міста селян частка «білих комірців» у 90-і рр. зменшилася. Однак з початку ХХІ ст. вона помітно зросла. У 2005 р. 24,8% населення старші 18 років складали «білі комірці» [9, 223].

Згідно з прийнятими твердженнями середній клас – це особи з вищою освітою, що належать до «білих комірців». Зростання вищої освіти і чисельності «білих комірців» привели до зростання середнього класу в Китаї.

Виходячи з типології класів, розробленої представником неовеберіанства Дж. Голдторпом [1, 152], пропонується типологія класів, в основі якої своє місце знаходить китайський середній клас. Типологія складається з шести класів: 1) підприємницького (власники підприємств, де найманих робітників більше 20 чоловік); 2) нового середнього (технічний персонал і менеджери); 3) старого середнього (власники дрібних підприємств, які не використовують працю найманих робітників і дрібні працедавці з числом найманих робітників менше 20 чоловік); 4) проміжний середній (офісні працівники, працівники торговельно-промислової сфери і сфери послуг, що не займаються фізичною працею); 5) робітничого (технічні робітники, «сині комірці», кваліфіковані, напівкваліфіковані і некваліфіковані робітники); 6) сільськогосподарські робітники.

Таблиця 1.

Співставлення типології класів Дж. Голдторпа і типології класів у Китаї

Типологія Голдторпа	Типологія класів у Китаї
I. Спеціалісти високого рівня II. Спеціалісти низького рівня	Підприємницький клас (більше 20 найманих робітників) Новий середній клас
IVa. Дрібні роботодавці, що використовують найману працю	

IVб. Дрібні роботодавці, що не використовують найману працю	Старий середній клас
IIIa. Звичайні офісні працівники IIIб. Працівники торговельної сфери і сфери послуг, що не займаються фізичною працею	Проміжний середній клас
V. Технічні робітники і «сині комірці, які займаються управлінням» VIa. Кваліфіковані робітники VIIa. Напівкваліфіковані робітники і некваліфіковані робітники	Робітничий клас
IVв. Фермери VIIб. Сільськогосподарські робітники	Працівники сільського господарства

Наведена вище типологія класів у Китаї побудована на професійній стратифікації і становищі робітників на ринку праці (роботодавець або найманий працівник). За допомогою цієї типології можна дати два визначення середнього класу. Перше – широке визначення середнього класу, який складається з підприємницького, нового і старого середнього класу. Друге – вузьке визначення, де під середнім класом розуміється його ядро, тобто новий середній клас (так званий сучасний середній клас). Крім цього, між середнім і робітничим класом є проміжний середній клас. Ця група розділяє як риси середнього класу (такі, як цінності, установки і спосіб життя), так і риси робітничого класу (наприклад, рівень доходу та рівень життя). Така класифікація середнього класу відображає його становище у суспільствах, що розвиваються, з швидким економічним зростанням (як Китай).

У сучасному китайському суспільстві клас підприємців вважається важливою складовою середнього класу. Поява даного класу і класу господарів, який на Заході належить до середнього класу, привела до серйозних змін у соціальній структурі. Але найважливішим є те, що клас підприємців ототожнюється із середнім класом як таким. Крім того, у сучасному суспільному устрої Китаю підприємницький клас займає домінуюче становище. У порівнянні з ним партійні чиновники і директори державних підприємств займають вище становище у суспільстві та більшу кількість ресурсів. З цієї точки зору представники підприємницького класу не розташовуються вище середнього класу. Лише деякі з них можуть бути віднесені до представників вищого класу [8, 314].

Згідно із вищенаведеною типологією середнього класу, він складається із трьох груп – підприємницького класу, старого середнього і нового середнього класу. Попри це, проміжний середній клас також може вважатися середнім класом. Ці чотири групи відрізняють особливості в економічній ситуації, суспільному становищі і ступені політичного впливу. Всередині нового середнього класу також

можна виділити дві групи: новий середній клас державного сектора і новий середній клас недержавного сектора. Спираючись на результати якісних досліджень, можемо змалювати основні особливості чотирьох груп всередині середнього класу.

Підприємницький клас (власники приватних підприємств) є рушієм економіки і в той же час втягнутий у політику. Він має високий дохід, є основним споживачем предметів розкоші, у тому числі дорогих автомобілів та віл. Частка підприємницького класу всередині середнього дуже мала. Але представники класу підприємців формують сам імідж середнього класу в Китаї. Підприємницький клас підтримує тісні зв'язки з урядом і чиновниками, впливає на економічну політику департаментів уряду – особливо регіональних. Але в цілому його вплив у політичній сфері обмежено. Цей клас, як правило, лояльний до політики держави і користується наданими урядом економічними вигодами [3].

Новий середній клас має також тісні зв'язки з урядом. Більшість членів нового середнього класу зайняті в урядових департаментах, на державних підприємствах. Вони стали основним контингентом нового середнього класу. Уряд надає їм гарантії у сфері зайнятості, забезпечує стабільний дохід. Надає і ряд інших пільг. Таким чином, їх рівень добробуту у більшості випадків залежить від розвитку держави. У той же час новий середній клас має немало каналів впливу на урядову політику і захищає свої інтереси. Інша частина нового середнього класу зайнята на приватних та іноземних підприємствах. Її дохід часто вищий, ніж у тієї частини нового середнього класу, яка зайнята в департаментах. У сфері споживання новий середній клас являє собою міцну силу. У галузі політики його вплив невеликий, більшість демонструє політичну пасивність. У порівнянні з політичним впливом нового середнього класу, зайнятого у державному секторі, політичний вплив нового середнього класу, зайнятого на приватних та іноземних підприємствах, слабший [6, 265].

У порівнянні з іншими групами середнього класу соціальний статус старого середнього класу (індивідуальні торговельно-промислові підприємці) порівняно низький. У багатьох випадках він піддається дискримінації. Для представників старого середнього класу у більшості випадків характерний середній рівень доходу, але їх економічне становище нестабільне. Їм не вистачає соціальної підтримки та економічних гарантій. В урядовій політиці інтереси старого середнього класу часто ігноруються. Він мало має шансів і можливостей висловити свою точку зору. Багато аспектів політики уряду, наприклад по питаннях консолідації ринку, модернізації старих міст, яка торкалася інтересів старого середнього класу, інститутів держави (управління бізнесом, податкові органи, заклади по інспекції охорони здоров'я і т.д.), викликають незадоволення цього класу. Старий середній клас – це багатовисловна група у складі середнього класу, але його важко зрушити на організовані дії [6, 267].

Ядро проміжного середнього класу сформувалося в період з кінця 1970-х по 1980-і рр. Його

склали ті, хто здобув середню або вищу освіту, тобто молоді люди або так звані «маленькі білі комірці». Їх відмінною рисою є здатність до мобілізації колективних дій і громадської думки. Вони – покоління інтернету, яке формується мережею, завдячуючи якій вони здатні впливати на культурний тренд, забезпечити соціальну мобілізацію. «Маленькі білі комірці» зіштовхнулися з жорсткою конкуренцією на ринку праці.

У зв'язку з тим, що державних підприємств, здатних надати стабільну роботу і гарантії, стає все менше і менше, це змушує «маленьких білих комірців» погоджуватися на низькооплачувану роботу з відсутністю гарантій. Вони тяжіють до стандартів життя середнього класу, тобто хочуть наближатися в галузі доходів і споживання до середнього класу. Однак низький рівень доходів і високі ціни на житло приводять представників «маленьких білих комірців» до розуміння того, що їх мрія є малодосяжною у короткотривалій перспективі. Протиріччя структурних позицій цієї верстви середнього класу стимулює його боротися за свої права [6, 268].

У відповідності з наведеною типологією середнього класу використані дані перепису населення за рік та інші статистичні дані досліджень, отримані китайськими соціологами Академії суспільних наук для оцінки зростання середнього класу в містах у різні періоди, вказані в таблиці [5, 207].

Таблиця 2.

Частка груп середнього класу у віці від 16 до 60 років у містах (в %)

Роки	Підприємницький клас	Новий середній клас	Старий середній клас	Проміжний середній клас	Робітничий клас
1982	0,0	13,9	0,1	19,7	66,3
1988	0,1	17,2	3,2	23,8	55,7
1990	0,5	19,6	2,2	19,9	57,8
1995	0,6	22,1	5,5	26,6	45,2
2001	1,5	16,6	10,3	33,2	38,4
2002	1,1	23,6	11,1	29,1	35,1
2005	1,6	21,0	9,7	31,4	36,3
2006	0,6	18,8	19,6	25,4	35,7

Джерело: статистика за 2001 і 2006 рр. – міста і поселення. Частка нового середнього класу низька, а старого середнього класу висока. Інші дані взяті лише з міської статистики.

У 1982, 1990 і 2000 рр. чисельність груп визначалася на основі даних перепису населення і статистичних даних про власників приватних та індивідуальних торговельно-промислових підприємств за відповідні роки. У 2005 р. вона прораховувалася по даних дослідження 1% населення (у т.ч. інформації про зайнятість); у 1988, 1995 і 2002 рр. – по даних науково-дослідницького проекту Інституту економіки Академії суспільних наук. Чисельність класів у 2001 і 2006 рр. визначалася на основі да-

них двох досліджень, проведених соціологами Академії суспільних наук Китаю (дослідження по стратифікації і CGSS-дослідження) [7, 292].

Тенденцію зростання середнього класу у містах видно з показників за кожний рік. За 24 роки (з 1982 по 2006 рр.) чисельність середнього класу у місті зросла на 10 процентних пунктів. Старий середній клас за ці роки почав практично з нуля. Його стрімке зростання є особливістю середнього класу в Китаї. У більшості західних країн (Європи і США) зростання нового середнього класу супроводжується скороченням старого. В країнах Східної Азії зростання нового не веде до скорочення старого. У Китаї старий і новий середній клас зростають одночасно. У той же час проміжний середній клас також очевидно збільшується. Він є резервом нового і старого середнього класу. На відміну від середнього класу чисельність робітничого класу у міському населенні продовжує знижуватися [7, 293].

Якщо оцінювати чисельність середнього класу у містах Китаю по програмі ЕАМС, відштовхуючись від розуміння середнього класу у широкому змісті і як ядра середнього класу, ми отримуємо різні результати. Середній клас у широкому розумінні (підприємницький клас, старий і новий середні класи) складає 40%. Якщо виключити близь-

ко 5% міської еліти (котру слід віднести до класу вище середнього), то середній клас у містах Китаю становитиме 35%. Чисельність середнього класу (новий середній клас) у містах становить 20-23% [4]. Якщо виключити 5% тих, хто займає вищі позиції, частка ядра середнього класу у містах становитиме 15-18%. Якщо ж ми поширимо підхід ЕАМС на аналіз всієї соціальної структури, включивши приблизно 50% сільських жителів, то чисельність середнього класу у широкому розумінні складатиме 20%, а ядра середнього класу (нового середнього класу) – приблизно 8-9% [7, 295].

**Висновки.** Отже, поява середнього класу у китайському суспільстві – беззаперечний факт. Чисельність середнього класу стабільно збільшується. Збільшуються і темпи його зростання. Однак частка середнього класу серед населення Китаю залишається малою. Чисельність середнього класу, виділеного соціологами за ознакою професійної приналежності і пов'язаних з ним показників стратифікації, вже значно зросла. Однак невелика кількість людей ідентифікує себе із середнім класом. У соціальній структурі китайського суспільства більшість складають селяни і робітники. Знадобиться чимало часу, щоб середній клас став домінуючою силою китайського суспільства.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. Основные понятия стратификации // Социологические исследования, 1994. - № 5. - С. 147-156.
2. Густафссон Б., Ши Ли, Сикулар Т. Неравенство и государственная политика в Китае. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 337 p.
3. Містичний середній клас у Китаї: як усувають середній клас у Китаї? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epochtimes.com.ua/china/society/m-stichniy-seredn-y-klas-u-kita-98471.html>
4. Многочисленный средний класс Китая – миф или реальность? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russian.people.com.cn/95181/7686095.html>
5. Пэйлинь Ли. Социальная стабильность. – М.: Изд-во Академии общественных наук, 2008. – 289 с.
6. Россия и Китай: изменения в социальной структуре общества /отв. редакторы: М.К. Горшков, Ли Пэйлинь, З.Т.Голенкова. - М.: Новый хронограф, 2012. – 512 с.
7. Чуньлин Ли. Разрушение и фрагментация – анализ стратификации современного китайского общества. – М.: Изд-во Академии общественных наук, 2008. – 315 с.
8. Фишман Т. Китай INC. Восход сверхмощного глобального конкурента. – М.: ЭКСМО, 2007. – 349 с.
9. Шэн Чэнь Цзун. Распределение дохода в экономиках развивающихся государств. – Шанхай, 1994. - 405 с.